

**ACTA
ONOMASTICA**

Ročník XLV

Praha 2004

Vedoucí redaktor:

Milan Harvalík

Výkonný redaktor:

Pavel Štěpán

Členové redakční rady:

*Ondřej Bastl, Pavel Boháč, Petr Charvát, Helena Karlíková,
Miloslava Knappová, Karel Komárek, Ivan Lutterer,
Jitka Maleninská, Jana Matúšová, Ludvík Mucha,
Marie Nováková, Libuše Olivová-Nezbedová, Jana Pleskalová,
Robert Šimůnek, Rudolf Šrámek*

Vydáváno péčí Ústavu pro jazyk český AV ČR
Redakce: Ústav pro jazyk český AV ČR, úsek onomastiky,
Valentinská 1, 116 46 Praha 1,
telefon 221 775 516, 221 775 518
Technická redakce: *Pavel Štěpán*

Příspěvky a recenzní výtisky zasílejte na adresu redakce
(Ústav pro jazyk český AV ČR, úsek onomastiky,
Valentinská 1, 116 46 Praha 1)

© Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha 2004

ISSN 1211-4413
ISBN 80-86496-19-8

Jaromír Krško (Banská Bystrica)

PROJEKT SPRACOVANIA HYDRONYMIE SLOVENSKA

Myšlienka spracovania hydronymie v širšom (európskom) kontexte sa zrodila r. 1985 v Akadémii vied a literatúry v nemeckom Mainzi. Autormi projektu *Hydronymia Europaea* boli W. P. Schmid, J. Udolph a K. Rymut, ktorí nadviazali na pôvodnú myšlienku H. Kraheho zo začiatku šesťdesiatych rokov. H. Krahe vypracoval projekt na spracovanie hydronymie Nemecka pod názvom *Hydronymia Germaniae* (1962). K nemeckému projektu sa v roku 1980 oficiálne pridala poľská onomastika pod vedením K. Rymuta¹⁾.

Spracovávanie slovenskej hydronymie sa začalo zároveň z rozbehnutím projektu *Hydronymia Europaea* – M. Majtán a K. Rymut spoločne spracovali r. 1985 povodie Oravy pod názvom *Hydronymia dorzecza Orawy* (1985). Práve táto monografia, forma spracovania hesla, metodika výskumu hydronymie vychádzala z metodologických východísk spracovania hydronymie Európy a stala sa vhodnou pomôckou pre ďalšie spracovanie slovenských hydroným (najmä v rámci diplomových a kandidátskych dizertačných prác).

Začiatkom leta r. 2003 zorganizovalo predsedníctvo Slovenskej onomastickej komisie pri Jazykovednom ústave E. Štúra SAV stretnutie jazykovedcov zo slovenských vysokých škôl a Jazykovedného ústavu, na ktorom sa oboznámili s doterajším stavom výskumov slovenskej hydronymie a načrtli perspektívy spracovania celej hydronymie Slovenska pod názvom *Hydronymia Slovaciae*.

Celý projekt bude zhrnutím všetkých samostatne publikovaných projektov jednotlivých povodi Slovenska. Doteraz sa podarilo spracovať (už spomenuté) povodie Oravy (Majtán – Rymut, 1985), povodie Slanej (Sičáková, 1996), Dunajca (Rymut – Majtán, 1998), Ipľa (Majtán – Žigo, 1999), Turca (Krško, 2003), Nitry (Hladký, 2003). V rukopisnej podobe zostalo spracované horné povodie Hrona (od prameňa po Zvolen), ktorého autorkou je O. Nemčoková. Táto práca sa stala vhodným základom na spracovanie celého povodia Hrona (297 km). Autorom projektu je J. Krško. Na spomínanom stretnutí sa pripravil plán spracovania povodia najdlhšej slovenskej rieky – Váhu (367 km). Povodie Váhu by sa malo spracovať vrátane Dudváhu a Čiernej vody. Do projektu sa zapojili J. Krško, M. Smatana, M. Gigerová, M. Majtán, M. Zaťková, J. Hladký. Projekty spracovania hydronymie jednotlivých povodi sa plánujú

¹⁾ Projekt *Hydronymia Europaea* dostatočne predstavila J. Maleninská (1995), ktorá v úvode priblížila históriu projektu i niektoré metodologické zásady spracovania hydronymie. V príspevku zároveň predstavila dostupnú literatúru na spracovanie českej hydronymie.

aj na východnom Slovensku – povodie Hnilca (M. Sedláková) a Torysy (A. Gerlaková). V rámci diplomových prác by sa mali v blízkej budúcnosti spracovať povodia Myjavy, Kysuce, Laborca a ďalších vodných tokov.

Veľký dôraz (v súvislosti so spracovaním hydronymie Slovenska) treba venovať diplomovým prácam. Diplomanti by mali spracovať základné členenie povodia podľa vodohospodárskej mapy v mierke 1 : 50 000, heuristickým výskumom získať nárečovú podobu názvov, excerpovať im dostupné mapy v rozličných mierkach, excerpovať turistické príručky daného regiónu a doložiť historické názvy spracované v klasickom diele V. Šmilauera *Vodopis starého Slovenska* (1932).

Na základné spracovanie hydronymie (diplomová práca) by malo nadväzovať detailnejšie spracovanie názvoslovnia analýzou súčasného názvoslovnia, ktoré majú podchytené na jednotlivých povodiach a vodohospodárskych podnikoch (Banská Bystrica, Piešťany, Košice). Ide o tzv. ozalitové mapy z druhej polovice 80. rokov minulého storočia a jednotlivé vodohospodárske a hydrologické plány. Spracovanie hydronymie vodného toku znamená získať podoby názvov, ktoré sa používajú v súčasnosti (synchronný aspekt), ale pre komplexný pohľad je dôležitý aj diachrónny aspekt – teda získať aj podoby, ktoré sa používali v minulosti. Výborným prameňom na historické doklady sú zbierky diplomatík – *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* – editor R. Marsina (1971) a *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* – editor V. Sedlák (1980, 1987); súpis geografických objektov v Uhorsku, ktorý zostavil J. Lipský (*Repertorium locorum objectorumque in XII tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavonicae, Croatiae et confiniorum militarium magni item principatum Transylvaniae occurrentium*; 1808); Korabinszkeho *Atlas Regni Hungariae portatilis* (1786), *Notitiae Hungariae Novae geographico-historica* od slovenského polyhistora Mateja Bela; staré katastrálne mapy (tzv. nezjednotený operát) z konca 19. storočia a ďalšie archívne materiály.

Synchronno-diachrónny pohľad umožní analyzovať rôzne motivačné činitele, ktoré sa menili v časovej následnosti a zároveň môžeme analyzovať hydronymá z lexikálno-sémantického, slovotvorného a štruktúrnotypologického hľadiska. Projekt *Hydronymia Slovaciae* umožní porovnať apelatívne východiská v širšom slovanskom kontexte, neskôr bude možné analyzovať modelovú štruktúru slovenských hydronym a podobne.

Súčasnú podobu hydronymie získame z vodohospodárskych máp 1 : 50 000. Postup je taký, že smerujeme od ústia hlavného toku proti prúdu k najbližšiemu prítoku. Tu určíme, či ide o prítok z ľavej alebo pravej strany²⁾. Takto postupujeme po

²⁾ Smer prítoku sa určuje smerom (čelom) po prúde toku – po ľavej strane sú ľavé prítoky, po pravej sú pravé.

tomto skúmanom toku a určujeme aj jeho ďalšie prítoky. Keď sa dostaneme až ku prameňu prítoku, vrátime sa k hlavnému toku a postupujeme k ďalšiemu prítoku. Takto pokračujeme až ku prameňu hlavného toku. Zistené názvy potokov si zapisujeme na pracovnú mapu, zároveň tvoríme hydrografické členenie toku, čiže zapisujeme pod seba vodné toky od ústia hlavného toku proti prúdu tak, že jednotlivé prítoky odsadíme tabulátorom vždy podľa toho, či ide o tzv. prítok I. stupňa alebo II., prípadne vyšších stupňov. Za jednotlivé toky uvedieme, či ide o pravý/ľavý prítok:

HRON

Liešňanský potok (1) ľ.

Putikov ľ.

Novobanský potok p.

Starohutský potok p.

Sedlový potok (1) ľ.

Sklený potok ľ.

Drozdovo p.

Rovienka ľ.

Zajačí potok (2) p.

Uvedené hydrografické členenie znamená, že do Hrona sa zľava vlieva Liešňanský potok, do ktorého zľava ústi Putikov. Ďalším prítokom Hrona (proti prúdu) je pravý prítok pod názvom Novobanský potok, do ktorého sa sprava vlieva najprv Starohutský potok, do ktorého zľava ústi Sedlový, potom Sklený potok a sprava potok Drozdovo. Po Starohutskom potoku je ďalším prítokom Novobanského potoka ľavý tok Rovienky a pravý prítok pod názvom Zajačí potok.

Číselné indexy pri Liešňanskom, Sedlovom a Zajačom potoku znamenajú, že takto pomenovaných potokov je na povodí Hrona niekoľko. Spracovanie hydronymie znamená, že sa nezberia lexika hydronymie, ale zapisujeme a analyzujeme jednotlivé onymické body (vodné toky, jazerá, rybníky a vodopády). Preto musíme zapísať všetky získané názvy jednotlivých onymických bodov a rovnaké názvy môžeme odlišiť len pomocou indexov. Pri výskyte rovnakých názvov hovoríme o onymickej polysémii alebo o onymickej homonymii (Krško, 2002, 147 – 150). Príčinou vzniku týchto mikroštruktúrnych vzťahov je motivácia pomenovania – pri onymickej polysémii ide o rovnakú motiváciu a aj rovnakú formu názvu – napr. v povodí Turca sa vyskytuje niekoľkokrát názov Biely potok: *Biely potok (1)* – ľavý prítok Turca ústiaci v časti Požehy, *Biely potok (2)* – pravý prítok Turca ústiaci severne od Blažoviec, *Biely potok (3)* – pravý prítok Briešťanky, *Biely potok (4)* – pravý prítok Belianskeho potoka, *Biely potok (5)* – pravý prítok Vôdok (Krško, 2002, 150). Pri onymickej homonymii ide o rovnakú formu názvu, ale motivácia je rozdielna – napr.: *Široká (1)* – ľavý prítok Teplice – názov vznikol podľa širokého toku, *Široká (2)* – ľavý prítok Turca – názov vznikol z hydronyma *Široký potok*, *Široká (3)* – ľavý prítok

Slovianskeho potoka – názov vznikol podľa terénneho názvu *Široká* (dolina) (Krško, 2002, 148).

Je pochopiteľné, že pri opise vôd celého Slovenska zaznamenáme mnohonásobný výskyt pomenovaní typu Biela voda, Čierna voda, Biely potok, Čierny potok, Hlboký potok, Mlynský potok, Studený, Široká a pod. Problémom bude správne zoradenie týchto názvov podľa indexov. Východiskom by malo byť hydrografické členenie voči hlavnému toku, ktorý odvádza vody Slovenska – Dunaja³⁾. Polysémické názvy by mali mať najmenší index smerom od dolného toku Dunaja v Maďarsku. Tu je prvým (ľavým) prítokom Tisa, do ktorej sprava ústi najprv rieka Slaná (a jej prítoky na Slovensku). Vyšší index by mali vodné toky povodia Hornádu a Ondavy. Postupne by sme indexami označili polysémické názvy povodia Ipľa, Hrona, Váhu a Moravy. V „indexovom“ rade by boli posledné vodné toky, ktoré neústia do Dunaja, ale do Visly. Poradie by bolo podobné – prvé by sme označili východoslovenské prítoky Popradu (ten je pravým prítokom Dunajca) a potom polysémické názvy prítokov Dunajca. Presnosť indexového radenia v Hydronymii Slovaciae bude teda závislá od pedantného prístupu jednotlivých autorov čiastkových výstupov a dôsledného radenia v záverečnej fáze spracovania Hydronymie Slovaciae.

Zistené (štandardizované) názvy zoradené v hydrografickom členení prepíšeme do heslára hydroným, ktorý je radený abecedne. Štruktúra hesla je nasledovná:

Ivančinský potok p. Turiec, 5,8 km; pramení Z od Diviak, ústi v Ivančinej.

VMp. 50: 36-11; Šmil. Nr. 236

VN: 1248 *Konotopa* KrižM 164

1248 *Kanapota* TR 84

1254 *riv. Konotopa* CDSI II, Nr. 459, s. 319; Šmil. 322; Mál. 86

1254 *riv. Conotopa* CDH IV/2, 242

1736 *Konopotam* Bel II., 300

1892 *Konotopa* KrižS. 424

1898 *Konotopa* KrižM 163

1944 *Konotopa* Šik. 89

1973 *Konotopa* Lich. 22-23

1981 *Ivančina* VMp. SSR

1988 *Ivančinský* VMp. oz.

1990 *Ivančinský potok* VMp. ČSFR

1996 *Konotopa* Beň. 75

náreč.: *Ivančina* Ivan.

³⁾ Podľa hydrológov odvádza Dunaj asi 94 % vôd na Slovensku (ústia do Čierneho mora), zvyšok odteká do Visly, ktorá ústi do Baltského mora.

Konotope Ivan.

ON: Konotopa

1248 *Konotopa* Beň. 75

1248 *Kanapota* TR 74

1414 *Konotopa* Beň. 76

1430 *Konothaba* Beň. 76

ON: Ivančina

1423 *Iwankfalua* VSO I, 495

1536 *Iwanchynffalva* VSO I, 495

1786 *Iwančina* VSO I, 495

Etym.: Názov *Konotopa* (z *koňb* a *topiti*) vznikol podľa charakteristiky brehov toku – močaristé brehy, pri prechode potoka sa topili kone (Šmil. 463-464); názvy *Ivančina*, *Ivančinský potok* boli motivované osadným názvom *Ivančina*.

Lit.: Šmil. 55, 463-464; Beň. 75-79

Príklad vodného toku *Ivančina* je na tok, ktorý priamo ústi do Turca. Vodný tok vyššieho stupňa sa zapíše nasledovne:

Lubovná p. Necpalský potok (→ Beliansky potok → Turiec), 1,8 km; pramení J pod Hradišťom (891 m n. m.), preteká Lubovnou dolinou, ústi V od Necpál.

VMp. 50: 36-11; 36-12

VN: 1958 *Lubovňa* VFat.

1973 *Lubovná* Lich.26

1988 *Jastrabský* VMp. oz.

náreč.: *Lubovná* Necp.

TN: 2000 *Lubovná dolina* VF

2000 *Jastrabské* (vrch) VF

Etym.: Názov *Lubovná* vznikol podľa terénneho názvu *Lubovná dolina* (to z apel. *lub* (psl. *lubъ*) – dolina s listnatým porastom); podoba *Jastrabský* bola motivovaná pomenovaním vrchu *Jastrabské*, pod ktorým potok pramení. V turčianskom nárečí sa názov *Lubovná* vyslovuje mäkko.

Hlavička hesla pozostáva z kodifikovaného pomenovania toku (záväzné sú najmä názvy uvedené vo vodohospodárskych mapách), potom nasleduje smerovanie vtoku (pravý/ľavý), do čoho ústi (ak ide o prítok vyššieho stupňa, píše sa celé smerovanie prítokov až po hlavný tok), dĺžka toku v kilometroch, lokalizácia prameňa a ústia (lokalizácia je často veľmi dôležitá pri zisťovaní motivácie názvu – okolité vrchy, doliny, obce, cez ktoré tok preteká...).

Po hlavičke nasleduje číslo vodohospodárskej mapy v mierke 1 : 50 000 (VMp. 50), ktoré je uvedené v pravom hornom rohu mapy. Pri dlhom toku ide o niekoľko máp (napr. Turiec sa nachádza na mapách č. 26-33; 36-11; 36-13; 36-14). Potom

nasleduje číslo potoka, ako ho registruje V. Šmilauer (1932). Nasledujú historické doklady názvov s rokom zápisu, presnou podobou a literatúrou, kde sme názov získali.

Po zápisoch hydroným zapíšeme doklady na terénne názvy (TN), prípadne osadné názvy (ON) – ojkonymá, ktoré motivovali názov potoka.

V etymológii vyložíme všetky podoby analyzovaného názvu. Dôležitú literatúru k etymológii môžeme uviesť na koniec hesla.

Zaniknuté vodné toky, alebo tie, ktoré nevieme presne priradiť k súčasným názvom, uvedieme tiež do heslára, ale ich označíme indexom †:

† **Izov** prítok Mútnika, dnes neidentifikovaný tok medzi Skleným a Dolnou Štubňou.

VMP. 50: 36-11; 36-13

VN: 1364 *Izov* Beň. 151

1364 *Isowpothaka* KrižS. 156

1892 *Izov* KrižS. 156

Etym.: Názov *Izov* pochádza z maďarského apel. *izzó* = *teplica*. Motiváciou bola teda teplá voda.

Sútok s Mútnikom bol hraničným bodom pri vymedzení bezmennej osady od hraníc Skleného a Dolnej Štubne. (Beň. 151).

Rovnaké názvy označíme indexom (musia byť v súlade s indexami v hydrografickom členení) a radíme ich podľa poradového čísla:

Čierny potok (1) → Čierna voda (1)

Čierny potok (2) p. Turiec, 5,5 km; pramení Z od Necpál, ústi pri Košťanoch nad Turcom.

VMP. 50: 26-33; 36-11

VN: 1976 *Čierny potok* Div.

1981 *Čierny potok* VMP. SSR

1983 *Čierny potok* MT 50

1988 *Čierny potok* VMP. oz.

1989 *Čierny potok* ZMP. ČSSR

1990 *Čierny potok* VMP. ČSFR

1994 *Čierny potok* GNMt. 37

1997 *Čierny potok* MF-MH

1998 *Čierny potok* MT-okr.

Etym.: → vyššie.

Iné podoby názvov, ktoré analyzujeme v rámci hlavného hesla uvedieme v abecednom poradí a odkážeme na hlavné heslo:

Bysterec → Bystrica

Bystrá → Dedinský potok

Do abecedného heslára zapisujeme súčasne i historické názvy. Často tak dochádza k ďalšiemu mikroštruktúrnemu javu – polyonymii (Krško, 2002, s. 144) v diachrónej rovine. Zmena názvu bola najčastejšie vyvolaná zmenou motivácie – zmenou tzv. relačného objektu. Preto je dôležité konfrontovať vodohospodárske mapy so základnými mapami, v ktorých môžeme nájsť základné motivačné faktory – názov vrchu, pod ktorým vodný tok pramení, názov doliny, lokality alebo obce, cez ktorú tok preteká... Pri nedostatočnej analýze základnej mapy sa niekedy nedá presne analyzovať motivácia niektorej podoby vodného toku:

Želobudzský potok p. Hradná (→ Slatina (1) → Hron), 10,5 km; nová orientácia toku: pramení Z od Želobudzkej skaly (1115 m n. m.), tečie cez Macákovu dolinu a samotu Macáková, ústi J od Želobudze.

pôvodná orientácia toku: pramení V od Hrochote, ústi J od Želobudze

VMp. 50: 36-32, 36-41

VN: 1876 *Želobudzský potok* Špec. 75

1884 *Zalobudzky p.* TMp. 25

1900 *Zsalobudzsky p.* VM

1965 *Želobudzský potok* HP

1971 *Želobudzský potok* HČ

1971 *Želobudzský potok* ZMp. 50

1971 *Želobudzský potok* ZMp. 50

1973 *Majerský potok* ZMp. 10

1973 *Želobudzský potok* CMp.Zv

1997 *Želobudzský potok* PCTMp.Gemer

1988 *Macákov* VMp. oz.

1990 *Želobudzský potok* VMp. DT

2000 *Želobudzský* VP, 141

TN: Macáková

1990 *Macáková* VMp. DT

ON: Želobudza

Etym.: Názov *Želobudzský potok* bol motivovaný osadným názvom Želobudza, pomenovanie *Majerský potok* motivovalo apelatívum majer (Želobudza je bývalý majer), názov *Macákov* vznikol podľa pomenovania doliny, cez ktorú preteká.

Rovnakú štruktúru ako tečúce vody majú aj stojaté vody (vodné nádrže, rybníky), pri ktorých sa však neuvádza dĺžka toku, ale vodná plocha. Do tohto oddielu sa zapisujú aj pramene a vodopády:

Budiš prm. v obci Budiš (dnešná plnička).

VMp. 50: 36-11

VN: 1736 *Budischensis* Bel, 302

1920 *kyslá voda na Budiši* Zg. 27

1947 *Budiš* BojT. 14

1994 *Budiš* Kem. 45

ON: Budiš

1616 *Budis* VSO I, 253

1773 *Budiss* VSO I, 253

Etym.: Názov *Budiš* bol motivovaný osadným názvom *Budiš* (to z osobného mena *Budiš* < *Budslav*) a pomenúva prameň nachádzajúci sa v obci.

Ďanovský rybník v. n. 2,97 ha J od Ďanovej.

VMp. 50: 36-11

VN: *rybník pri Ďanovej* Nov. 46

1981 *Ďanovský rybník* VMp. SSR

1997 *Ďanovský rybník* TT

1998 *Ďanovský rybník* MT-okr.

ON: Ďanová

1252 *Villa Jank* VSO I, 304

1331 *Dean* VSO I, 304

1436 *Dyanfalva* VSO I, 304

1773 *Dianowa* VSO I, 304

Etym.: Názov *Ďanovský rybník* vznikol podľa osadného názvu *Ďanová*, pretože rybníky boli vybudované v chotári tejto obce. Rybník bol vybudovaný na mieste bývalého rašeliniska r. 1967.

Malý Necpalský vodopád vdp., výška 1,2 m, 750 m n. m., nachádza sa pri ústí potoka Prierastlé do Necpalského potoka, kataster Necpál.

VMp. 50: 26-34

VN: 2000 *Malý Necpalský vodopád* VF

2001 *Malý Necpalský vodopád* Pov.

Etym.: Názov *Malý Necpalský vodopád* vyjadruje malú výšku vodopádu a príslušnosť k hlavnému toku (Necpalský potok).

Spracovanie celej hydronymie Slovenska by posunulo slovenskú onomastiku a jazykovedu výrazne dopredu a bolo by dôstojným vstupom slovenskej vedy do európskeho priestoru, ktorého súčasťou (aj de iure) už sme.

Literatúra:

- Hladký, 2003: J. Hladký, Hydronymia povodia Nitry, Rukopis dizertačnej práce, Slavistický kabinet JÚLŠ SAV, Bratislava, 2003.
- Krško, 2002 (a): J. Krško, Mikroštruktúrne vzťahy v onymii, Slovenská reč, 67, 2002, č. 3, s. 142 – 152.
- Krško, 2002 (b): J. Krško, Hydronymia povodia Turca, Banská Bystrica 2003.
- Majtán – Rymut, 1985: M. Majtán – K. Rymut, Hydronimia dorzecza Orawy, Wrocław – Warszawa – Kraków – Łódź 1985.
- Majtán – Žigo, 1999: M. Majtán – P. Žigo, Hydronymia povodia Ipl'a, Bratislava 1999.
- Malenínská, 1995: J. Malenínská, K projektu Hydronymia Europaea, In: R. Šrámek – J. Bartůňková – V. Koblížek (eds.), Onymické systémy v regiónech (Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, konaného 12. – 14. ledna 1993 v Hradci Králové), Hradec Králové 1995, s. 151 – 156.
- Rymut – Majtán, 1998, K. Rymut – M. Majtán, Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca), Stuttgart 1998.
- Sičáková, 1996: Ľ. Sičáková, Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej, Prešov 1996.
- Šmilauer, 1932: V. Šmilauer, Vodopis starého Slovenska, Bratislava 1932.
- Žigo, 1994: P. Žigo, Hydronymia Slovenska a Hydronymia Europaea, Slovenská reč 59, 1994, s. 150 – 155.

Summary

The Project of Processing of the Hydronymy of Slovakia

The paper is focused on the project *Hydronymia Slovaciae*. The initial part is devoted to the history of the project *Hydronymia Europaea*, which the Slovak project follows up. The author summarises recent and contemporary researches in Slovakia and he draws the nearest plans for the hydronymy processing. Simultaneously he presents the most important methodological concepts for processing of names of fluid and stagnant waters, springs, and waterfalls. The author concentrates on the analysis of microstructure relations, occurring in processing of hydronymical material of a large area.